

Brač je najveći srednjodalmatinski otok. Dug je oko 40 km, a širok prosječno 12 km. S ukupnom površinom od 395 km² je treći otok po veličini na Jadranu.

Od kopna je Bračkim kanalom (najveće dubine 78m) udaljen 6 do 13 km. Prema zapadu je od otoka Šolte odvojen Splitskim vratima, a prema jugu od otoka Hvara Hvarskim kanalom (dubine 91 m).

Otok je izgrađen od karbonatno-vapnenačkih stijena, a nastao je prije otprilike 100 milijuna godina u razdoblju krede, ali tek u holocenu postaje otok. Erozijom i taloženjem nastale su i druge vrste tla, tako da se danas sastoji od vapnenca, pješčenjaka, breča, gline i crvenice.

Najviši vrh je Vidova gora, inače i najviši vrh svih jadranskih otoka (778 m/nm).

KLIMA

Klimu otoka uvjetuje njegov položaj, a odlikuje se svim karakteristikama mediteranske klime: topla i sušna ljeta te kratke i blage zime. Brač pripada najsunčanijem jadranskom području s oko 2700 sunčanih sati godišnje, negdje između Splita i Hvara. Prosječna zimska temperatura je 9 °C, a ljetna 25 °C. Snijeg u godini pada samo oko 2 dana i ne zadržava se više od 10 sati. Posljednje bure pušu u ožujku, u narodu poznate kao **3 marčanske bure**. Ljeti gotovo svakodnevno puše maestral, poznatiji kao **maeštral**. Oborine su češće u unutrašnjosti otoka i na njegovoj istočnoj strani. Razlike u količini oborina sežu od 700 mm godišnjeg prosjeka za Sutivan, do 1400 mm za mjesto Dol. Prosječna temperatura mora je ljeti 24 °C, a zimi 14°C. Budući da na otoku nema većeg naselja ili teške industrije, zagađenja gotovo da i nema.

IME

Porijeklo imena otoka Brača nije u znanosti potpuno utvrđeno. Pretpostavlja se da potječe od ilirskog **brentos** - jelen, budući da su ga Grci zvali Elaphusa od **elaphos** - jelen. Rimski povjesničar Polibije naziva ga Bretia, Plinije Stariji Brattia, a u Antinojevom putopisu iz 4. st. poslije Krista naziva se Bractia. Otok je ucrtan u Ptolomejevu kartu iz 2. st, kao i u **tabulu Peutingerianu**, kartu iz 4. st. (Brattia). Bizantski car Konstantin Porfirogenet ga u svom opisu carstva u 9. st. naziva Barzo i kaže da su on i Hvar "najljepši i najplodniji" među jadranskim otocima.

STANOVNIŠTVO

U srednjem vijeku, kada staro ilirsko-rimsko stanovništvo postupno odumire, prevladava novo stanovništvo Neretljana i osobito Hrvata koji su danas većinski stanovnici otoka Brača.

Najzastupljenije je čakavsko narječje u raznim svojim inačicama (čakavski, čakavski, cakavski, cokavski), a na krajnjem istoku otoka se govori štokavskim narječjem.

KULTURA

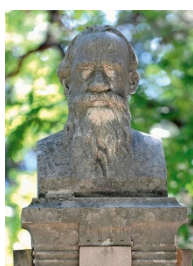
Iz razdoblja ranog srednjeg vijeka, kada na otok dolaze Neretljani i Hrvati djeluje na otoku više samostana, a sačuvane su i mnoge crkvice koje se danas mogu vidjeti razbacane po unutrašnjosti otoka. Društveni razvitak i kultura bračkog stanovništva ogledaju se u Bračkom statutu koji je organizirao život stanovništva od 13. do 18. stoljeća.

Razvijenu kulturu stanovanja na Braču vidljiva je na palačama bračkog plemstva, kao i na skromnoj arhitekturi bračkih pomorca, težaka i ribara. Ne samo pojedine stambene građevine, nego i cijela naselja koja se od 16. st. oblikuju na obalama otoka, ukazuju na razvijeni stupanj urbanističke i općenito kulturne svijesti otočkog stanovništva. Treba spomenuti i poznatu

Pustinju Blaca koja je jedan od mogućih hrvatskih kandidata za uvrštenje u UNESCO spomeničku baštinu, kao i Zmajevu ili Dragonjinu spilju

Renesansna kultura i umjetnost cvali su na otoku kao i na cijelom dalmatinskom primorju. Ostavili su svjedočanstva u crkvama, crkvicama i palačama, kao i u skulpturama i reljefima po brojnim otočkim crkvama. Brački su kamenolomi privukli slavne renesansne graditelje i kipare koji su djelovali u Dalmaciji, poput Jurja Dalmatinca, Andrije Alešija i Nikole Firentinca, pa se njihova djela nalaze po cijelom otoku.

U doba buđenja nacionalne svijesti u drugoj polovici 19. st., centri kulture i književnosti postaju hrvatske čitaonice po bračkim gradićima. U žaru panslavenstva Selčani podižu 1911. g. prvi spomenik ruskom književniku Lavu Tolstoju.

Na Braču je djetinjstvo proveo i veliki hrvatski pjesnik Vladimir Nazor (1876-1949). Povijesno-kulturni spomenici Brača nalaze se u Zavičajnom muzeju otoka Brača u Škripu, a djela bračkih umjetnika i onih koji su djelovali na otoku u Galeriji

"Branislav Dešković" u Bolu.

Od velikog značenja za poznavanje prošlosti otoka su i redovita izdanja **Bračkog zbornika**

GOSPODARSTVO

Na Braču su oduvijek bili najzastupljeniji stočarstvo, uzgoj vinove loze i maslina, uz kamenarstvo. Plinije Stariji u svojem djelu Naturalis Historia kaže ...capris laudata Brattia... (po kozama slavni Brač; NH III, 151) Na to ukazuju i brojni arheološki nalazi.

Tijekom srednjeg vijeka stanovništvo otoka bavilo se osim toga i šumarstvom, poljoprivredom, ribarstvom i trgovinom.

U 19. st. dolazi do napretka poljoprivrede, ribarstva, pomorstva i trgovine. Zlatno doba bračkog vinogradarstva je od šezdesetih do devedesetih godina, osobito kada bolest loze uništava francuske i talijanske vinograde, pa se bračko vino izvozi u te zemlje. A zatim dolazi do katastrofe. Parobrodi uništavaju jedrenjake kojih je na Braču bilo mnogo. Na otok dolazi filoksera što uzrokuje masovne emigracija Bračana u Sjevernu i Južnu Ameriku, osobito u Čile.

Šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća započinju nastojanja da se poboljša život otočana i zaustavi iseljavanje. Osnovni preduvjeti tome bili su pripojenje otoka na kopnenu električnu i vodovodnu mrežu. Daljnji doprinos razvitku komunikacija, a time i privrede i turizma, bila je izgradnja asfaltiranih cesta po cijelom otoku i česta trajektna veza s kopnom.

Ribarstvo se unaprijedilo pa je sada godišnji ulov ribe iznosio preko 1000 t, koja se djelomično konzervira u tvornicama u Postirima i Milni.

Započelo se obnovom zapuštenog šumarstva, ovčarstva i kozarstva.

Tradicionalno iskorištavanje bračkog kamena provodi se suvremenom tehnologijom. Dok se pedesetih godina proizvodilo oko 5000 m³ kamenih blokova, proizvodnja se popela na 17000 m³ blokova i preko 300 000 m² piljenih kamenih ploča. Obnovom i otvaranjem novih manjih industrijskih i zanatskih pogona uspjelo se zaustaviti iseljavanje stanovništva. Tako je u

Nerežišćima osnovana tvornica bombona, žvakaćih guma i konfekcije; u Sutivanu tvornica plastičnih masa; u Selcima pogon građevinske stolarije, a u Sumartinu i Milni dva manja brodogradilišta.

Posebne mogućnosti razvitka našao je Brač u turističkoj privredi. Najpoznatije turističko mjesto je svakako Bol sa svjetski poznatom plažom Zlatni rat.

POVIJEST

Arheološka istraživanja su potvrdila postojanje ljudskih zajednica na otoku još u paleolitikumu (spilja Kopačina između Supetra i Donjeg Humca). Začudo, nema potvrđenih nalaza iz neolitika. Kasnije, u brončanom i željeznom dobu, otok naseljavaju Iliri koji su uglavnom obitavali u unutrašnjosti otoka, a od kojih su nam

sačuvane brojne gradine (najpoznatije su Rat kod Ložišća, Velo Gračišće kod Selaca i Koštilo kod Bola).

Iako je u 4 st.p.K. grčka kolonizacija zahvatila i jadranske otoke i obalu, nema naznake osnivanja grčkih kolonija na Braču. Grci su izgleda bili usputni posjetitelji na otoku i to na mjestu gdje je bila glavna postaja trgovine s Ilirima na Braču – Vičja Vala kod Ložišća, gdje su nađeni grčki predmeti. Brač je bio na putu trgovcima koji su iz Isse plovili prema Saloni, a i onima koji su plovili prema dolini rijeke Po.

Nakon dugih borbi s Delmatima, Rimljani su 9 g. konačno slomili njihov otpor.

Osniva se provincija Dalmacija čiji je glavni grad bila Salona. Vjerojatno zbog njene blizine, na Braču nije osnovano veće naselje, iako se dokazi rimske prisutnosti nalaze po cijelom otoku (villae rusticae, cisterne, pojila za stoku, tijesci za vino i ulje, sarkofazi, ostaci pristaništa – Splitska, Bol, uvala Lovrečina.

Najveći je značaj za otok ipak imalo kamenarstvo. Bogati slojevi vapnenca su pogodovali razvoju ovog obrta, o čemu govore spomenici na širem području, posebice iz Salone i Aspalathosa. Najvažniji kamenolomi su bili Plate, Stražišće i Rasohe između Splitske i Škripa.

Odatle se kamen dopremao u luku Splitska, a zatim do gradilišta Salone i Dioklecijanove palače. O svemu ovome svjedoče brojni epigrafski spomenici na otoku.

Nakon razaranja Salone od strane Avara i Slavena, Brač postaje utočište salonitanskim prebjecima, a nedugo nakon toga i Slaveni počinju naseljavati otok. Prema tradiciji koja je trajala stoljećima, ti su izbjegli Salonitanci osnovali mjesto Škrip. Gledano politički, Brač je bio pod Bizantskim carstvom.

U 12. st. Hrvatska je s dalmatinskim gradovima pripojena Ugarskoj, ali Brač još dugo zadržava političku samostalnost. Od 1268.-1357., priznavali su Bračani mletačku vlast, a zatim ugarsko-hrvatsku, zadržavajući uvijek svoju komunalnu samoupravu i stare povlastice. God. 1420. započinje

dugotrajna mletačka uprava cijelom Dalmacijom.

Do 13. st. se bračka samouprava razvila do komunalne uprave s vlastitom organizacijom, upravnim službama i propisima. Na čelu komune stajao je knez koji se ranije biraio među otočkim plemićima, a kasnije ga je slala Venecija. Vrhovnu vlast, Veliko vijeće, sačinjavali su svi brački plemići. Uz njega je postojalo Malo vijeće i Vijeće mudrih.

Sjedište komune bilo je u Nerežišćima. Uz Skup plemića se sastajao i Skup pučana koji je imalo znatno manja prava.

Službeni jezik bio je latinski, ali svakodnevni hrvatski, kao što je svakodnevno pismo i ono službenih isprava, bila hrvatska ćirilica, kojom je napisana i Povaljska listina 1184., najstarija i najvažnija sačuvana isprava srednjovjekovnog Brača.

Stanovništvo otoka bavilo se u srednjem vijeku stočarstvom, šumarstvom, poljoprivredom, ribarstvom, kamenarstvom i trgovinom. Mletačka vladavina na Braču trajala je gotovo četiri stoljeća, od 1420.-1797. Presudan događaj bila su osvajanja Turaka koji su se u 16. st. zalijetali sve do mora.

Nakon pada Bosne stanovništvo bježi u Dalmaciju, a mnogi dalje na otoke, osobito na Brač, a među njima se posebno ističu Poljičani i Omišani. Tada dolazi do premještanja bračkih naselja iz unutrašnjosti na obalu otoka, a stvaraju se i nova naselja: Bol, Milna, Postira, Povelja, Pučišća, Splitska, Sumartin, Supetar i Sutivan.

Novija povijest

Nakon prestanka turske opasnosti u Dalmaciji u 18. st., razvijaju su bračka obalna naselja u male gradove. Rasadišta pismenosti i kulture bili su samostani u Poveljima, Pučišćima, Sumartinu, Bolu i u pustinjačkim naseljima u Blacima, Dračevoj luci i dr.

Francuska uprava na otoku Braču (1805-1813) uslijedila je nakon sloma Mletačke Republike 1797. i trajala je sve do Napoleonova sloma 1813. Bečkim kongresom 1814. Brač i cijela Dalmacija pripali su Austriji.

U proljeće 1941. Brač je okupirala talijanska vojska. Sljedeće godine organizirani su u svim mjestima narodnooslobodilački odbori i poduzimaju se borbene akcije protiv okupatora. Talijani zbog toga uhićuju i strijeljaju stanovništvo i spaljuju Selca, Novo Selo, Gornji Humac, Pražnice, Pučišća, Dračevicu i Bol. Nakon kapitulacije Italije u jesen 1943. narod razoružava talijansku vojsku i oslobađa otok nekoliko mjeseci. U siječnju 1944. dolazi do njemačke okupacije. U lipnju 1944. započinje desant s Visa na Brač, na kojemu je smješteno 1800 njemačkih vojnika. Do 18. srpnja 1944. osvojen je i oslobođen cijeli Brač.

U ljeti 1991. Hrvatsku je napala jugoslavenska vojska. Bračani su organizirali obrambene jedinice i započeli diverzijama na ratne brodove postavljene pred otokom, koji su 14. i 15. studenoga 1991. bombardirali

zapadni dio Brača (okolice Milne i Bračku stranu Splitskih vrata) i Split. U daljnjoj borbi i otporu agresiji sudjeluju po svim hrvatskim bojištima ravnopravno i brački branitelji. Nakon rata, otok Brač se uključuje u Splitsko-dalmatinsku županiju, a administrativno je podijeljen na grad Supetar i općine Milna, Sutivan, Nerežišća, Postira, Bol, Pučišća i Selca.